

- Watson: *The Influence of Role Models on Students' Entrepreneurial Intentions*. Queensland Review 2003. Vol. 10. No. 1. 37–52.
8. A. J. Bush – C. A. Martin – V. D. Bush: *Sports Celebrity Influence on the Behavioral Intentions of Generation Y*. Journal of Advertising Research 2004. 44(01). 108–118. 108.
9. László Miklós – Danó Györgyi: *Akik példaképek, és akik nem*. In: Kósa Éva – Berta Judit (szerk.): *Médiaszocializáció*. Wolters Kluwer, Bp., 2015. 179–226. 192.
10. J. J. Crosswhite – K. Wilde – J. A. Vescio: i.m.
11. Uo.
12. M. K. Pleiss – J. F. Feldhusen: *Mentors, role models, and heroes in the lives of gifted children*. Educational Psychologist 1995. 30. 159–169. 163.
13. O. M. Zain – S. T. Chong Yew: *The Relationship of Role Model Perceived Image on Teenagers' Purchase Behavior in Klang Valley, Malaysia: A Comparative Study*. International Review of Social Sciences 2014. 2(8). 291–308. 294.
14. S. A. Basow – K. Glasser Howe: *Role-Model Influence: Effects of Sex and Sex-Role Attitude in College Students*. Psychology of Women Quarterly 1980. 4(4). 558–572. 559.
15. J. J. Crosswhite – K. Wilde – J. A. Vescio: i.m.
16. J. Kennedy – J. Drennan – P. Renfrow – B. Watson: i.m.
17. C. A. Martin – A. J. Bush: *Do role models influence teenager's purchases, intention and behavior?* Journal of Consumer Marketing 2000. 17(5). 441–454.
18. A. Latiff – S. Saleem – Z. Abideen: i.m. 14.
19. Horatio Alger Association: *The State of Our Nation's Youth*. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED433922.pdf>. 1999. 40. (Letöltés: 2017. február 26.).
20. M. M. Nauta – M. L. Kokaly: i.m., J. Kennedy – J. Drennan – P. Renfrow – B. Watson: i.m. 40.
21. M. M. Nauta – M. L. Kokaly: i.m.
22. Anyagi okokból 2016-ban Maros megye kimaradt a kutatásból.
23. Az eddigi eredményekből már több alkalommal születtek publikációk. Gergely Orsolya: *Hasonlítani? Kire? Példakép-kérdés a székelyföldi tanulók esetében*. In: Biró A. Zoltán – Bodó Julianna (szerk.): *Internethasználat vidéki térségben. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2013. 55–65., *New Media, New Idols?* AUS – Communicatio 2014. 1. 109–120., *Új média, új ikonok?* In: Biró A. Zoltán – Gergely Orsolya (szerk.): *Kihívások és megoldások. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2015. 43–51.; *„Olyan akarok lenni, mert ő sikeres” Székelyföldi tizenévesek példaképeiről*. Erdélyi Társadalom 2015. 13(2). 65–83; *New media, New idols? About Hungarian teenagers' role models along three surveys*. In: Ş. Olah – G. Roşeanu – S. Bodogai – L. Coturbaş (eds.): *Current Challenges in Social Sciences*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2016. 108–123.
24. Gergely Orsolya: *New Media, New Idols?* 111.
25. László Miklós – Danó Györgyi: i.m. 202.
26. Gergely Orsolya: *New Media, New Idols?* 114–115.
27. További példák részletesen, sportáganként uo. 117–118.
28. László Miklós – Danó Györgyi: i.m. 207.
29. Gergely Orsolya: *New Media, New Idols?* 117; Uő: *Current Challenges in Social Sciences*.

AKIK TÁVOLLÉTÜKBEN SEM TUDTAK ELSZAKADNI ERDÉLYTŐL

Buday Árpád, Buday György és Buday Kálmán kolozsvári emlékezete

■ 1. Az idei kettős Buday-évforduló alkalmával a kisebbik fiúról, az ígéretesen induló, ám rövid életű Kálmánról is szólni szeretnék, mert ő volt az, aki a régész édesapa nyomdokaiba lépett, ugyanakkor György művészi pályájának alakulásában is bizonyos fokon meghatározó szerepet játszott. Mindezt Jancsó Béla és Buday György levelezéséből, illetve az episztolák háttérvizsgálatából tudom.

A híres nagyenyedi kollégium neveltjeiként már apáik is – Buday Árpád régész-professzor (1879–1937) és Jancsó Ödön (1876–1936) sebészfőorvos – életre szóló barátságot kötöttek. Mind az 1903-as születésű Béla, mind az 1907-es György a királyi Romániában eszmélkedett, a kolozsvári református kollégiumban kezdett tanulmányait mindketten a szegedi egyetemen folytatták. Orvosi diplomájának honosítá-

sa érdekében Jancsó 1928-ban visszatér Kolozsvárra, és két év múlva elindítja az Erdélyi Fiatalok mozgalmát. Legfőbb szövetségese – s egyben legbizalmasabb barátja László Dezső és Debreczeni László mellett – Buday György volt, aki Jancsó „szegedi helytartójaként” előbb újrászervezi az erdélyi diákok 1902-es alapítású Bethlen Gábor Körét, majd életre kelti a modellértékű tanyakutató és tanyasegítő mozgalmat, hogy aztán a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumával megteremtse későbbi társadalomtudósok, írók, művészek „fölnevelő közösségét”.

Buday Árpád nemzetközi tekintélyű régésznek számított már kolozsvári működése idején. Nagyobbik fiából is régészt szeretett volna nevelni, ezért állandóan magával vitte terepjárásaira. Ha az apát a régmúlt korok kultúrája ejtette ámulatba, a fiút a tájélmény varázsa, a korabeli népi élet gazdagsága ragadta meg. Hanem ez a varázs idő előtt megtörött. Az idegen nyelveken levelező tudós felkelti a román hatóságok gyanakvását: kémtevékenységgel vádolják, rövid időre le is tartóztatják, szakmáját nem folytathatja. Többévi egzisztenciális küzdelem és hetekig tartó vagonutazás után „jövevényként” érkezik meg 1924 őszén családjával Szegedre, a Kolozsvárról átköltözött egyetemi tanárok kolóniájára.¹ A „visszahonosítás” – ahogy Buday György írja 1970-es visszatekintésében² – súlyos megrázkódtatásokkal és az ígéretes művészi pályakezdés elakadásával járt. „A hazacserének első kihatása – olvasható Vásárhelyi Z. Emil ma is figyelmet érdemlő 1936-os Buday-tanulmányában – önbizalmának csökkenése. Szülővárosához mérte magát, s most az idegen város közömbösségére kellett reáébrednie, hogy nem a Szent Mihály-templom a világ közepe. Művészetében is megtorpan. [...] Valószínűleg ez a törés adja számunkra a mai Budayt.”³

2. Az első világháború idején koraérett gyermekként felnövő Jancsó Béla érettségi után édesapja biztatására orvosi pályára készül. Legkedvesebb tanárával, Buday Árpáddal osztja meg választásának, élethivatásának gondjait. „Mi viharban nőttünk fel – írta 1921. június 20-án –, szenvedésben érlelődöttünk meg, és abban is fogunk elpusztulni. A múlt emlékeitől befolyásolt nemzedék után nekünk kell új eszmény felé terelnünk, romjaiból megépítenünk, újrateremtenuk a világot. [...] Történelmi időköt élünk, de a jelenben szemünk csak a zűrzavar szomorú képét látja, s nem tudja még felismerni azokat az irányokat, amelyek a káoszt magasabb, új harmóniába terelik.” A „történelmi idők”-re „történelmi léptékű” a válasz: a sem élni, sem halni nem hagyó idők mögött épp a történelem moccanásiránya nem észlelhető! „A történelmi idők ott kezdődnek majd – tudatta tanítványával Buday Árpád –, amikor megindul a tisztító fuvallat, és lerázza magáról az elősdi-eket. Azt azonban, hogy ez mikor lesz, nem tudom megmondani...”⁴

A családi emlékezet szerint Jancsó Béla rendszeres vendég volt Budayéknál. Látogatásai kezdetben bizonyára kedves tanáranak szóltak, idővel azonban Buday György is „megnőtt” a szemében. Hiszen nézeteik, törekvéseik hasonlóak voltak. Jancsó akkor már egyik vezetője volt a református hallgatók Bethlen Gábor Körének, és tapasztalt ifjúsági vezetőnek számított. Mint az új erdélyi nemzedék első tömörülésének, a Tizenegyek csoportjának egyik vezéralakja, mint rendszeresen publikáló fiatal író és esszéista számottevő tekintéllyel bírt. Nyilván hivatott vezetőnek ismerte el Buday György is, hiszen adott a véleményére. Egyetemi hallgatóként azonnal tagja lett a Jancsóék vezette Bethlen Gábor Körnek, sőt hamar észrevételte magát. Olyannyira, hogy amikor 1927 végén Jancsó (s a kör két másik vezetője, Suba Károly és Csőgör Lajos orvostanhallgató) elhatározza, hogy hazatér Erdélybe, utódjukat az akkor húszéves Budayban találták meg.⁵

Jancsó Béla leveleiből sosem hiányzik a „kedves szülők” üdvözlöte, Kálmán iránti érdeklődése. Ugyanígy Budaynál is: „Kérlek, tisztelem és kézsókjaim tolmácsold kedves szüleidnek és kedves húgodnak, Elemért üdvözlöm.” Buday Árpád számon tartja kolozsvári tanítványa orvosi szigorlatait, és kedélyesen ír neki

a „bécsi fiú”-ról (Kálmán körül forgott akkor a világ), illetve „György úrról”, aki sokat dolgozik, csak éppen joghallgatói szigorlatait hanyagolja el.

Hanem 1936 nyarától tragikussá válik a levelek alaphangulata. Előbb a Buday család olvashatott Jancsó Ödön haláláról, majd Jancsó Béla a Buday Kálmánéról és Buday Árpád súlyos műtétjéről. „Gyurka lelkem, mi baja volt, és most hogy van? Volt tanáraink közül senki hozzám olyan közel nem áll, mint ő, nagyon aggódom miatta, és várom a hírt felőle.” A választ az 1937. IV. 17-én kelt Buday-levél tartalmazza. Olvasható az 2006-os *Buday György és Kolozsvár* című kolozsvári kiadványban. A 178. lapról idézem:

„Szegény Apám, amikor a nyáron rosszul lett, és másfél órás operációval próbálták rendbe hozni, akkor már menthetetlen volt. Nekem Vidakovics és Purjesz bizalmasan megmondta, hogy Isten csodája lesz, ha novemberig kibírja. Magam ezért is vártam római elutazásommal. [...] Rákja volt, és ezt persze titkolni kellett előtte, s ezért a legközelebbieknek sem beszéltem róla. [...] A szerencsétlenség be is következett, másfél hónappal ezelőtt újra rosszul lett Apám, gyomorvérzése volt, ennek ellenére – hiszen ismerted jól! – megtartotta előadását, sőt még utána való nap is megtartotta egyik óráját. A másodikat már nem tudta, beszállították a sebészeti klinikára, ahol vérátömlesztéssel segítettek átmenetileg. Nekem csak akkor engedett írni, pár nappal később, mikor már jobban érezte magát. [...] Látogatóival szokása szerint tréfálkozott. [...] Csaknem órára pontosan akkor halt meg Apám szegény, amikor 30 évvel előbb én megszülettem.”

Az *Erdélyi Fiatalok* hasábjain Jancsó Béla búcsúztatta. „Transsylván ember volt – írta –, és Transsylvánia egyetemes emberi jelentősége a tudás és a lélek két dimenziójában kevéssé alakult ki olyan életformáló igazsággá, mint őbenne. 1924-ig itt élt, és a legnehezebb átmeneti időkben teljesítette szellemi és tudományos életünk átszervezésének kötelességét. Mint szegedi egyetemi tanár is mindig visszavágyott.⁶ Transsylván ember volt, fajtájához haláláig hű, s minden más fajtájú transsylván értéket megbecsülő és megbecsültető. [...] Bizonyára igazabb lenne és jobb a világ, ha sok hozzá hasonló lelkű ember lenne... Illesse a mi meghalt kegyeletünk is igaz emberi és transsylván alakját.”⁷

3. Buday György 1930-ban fordult az őt világhírűvé tevő fametszés felé, miután kérésére korán elhunyt öccse egyik heidelbergi tanulmányútjáról fametszetdúccokat, véső- és metszőkéseket hozott neki.⁸ Ennek köszönhetően már 1931-ben megszületett a *Boldogasszony búcsúja* című sorozata, amelyre külföldön is felfigyelt a kritika. A történész, régész, levéltáros Buday Kálmánról (1908–1936) keveset tudunk. Jancsó Béla 1932. március 16-án gratulál doktorátusához, várja disszertációját, melyben *Báthory István erdélyi fejedelem*ségével foglalkozott.⁹ És várja őt magát is. Nem rejti véka alá: azért is, hogy így biztonságosabban hozzájuthasson (a posta kikerülésével) Buday György *Walpurgis éjszakája*, illetve a *Faust* című „hatalmas” műveihez. Aki irigyli öccsét, amiért „első a családban otthon”. Azt reméli ugyanakkor, hogy öccse révén az Erdélyi Szépművészeti Céhnel megjelent Karácsony Benő-kötet „illusztrátori példányát” is hamarabb megkapja.

Buday Kálmán 1932 nyarán hat hetet tölt Borszéken. Így alkalma adódik elmélyülni az *Erdélyi Fiatalok* olvasásában, véleményt formálni annak közleményeiről. Balázs Ferenc, Bíró Sándor, Debreczeni László írásai ragadják meg figyelmét – a Jancsó Béláéi mellett. Az 1932. július 24-én kelt leveléből az is kiderül, hogy a fiatal történészt szenvedélyesen érdekli a székely kérdés. Pontosabban az, hogy nem „székelykedni” kell, hanem a „közös faj és kultúra” érdekében dolgozni.

Buday Kálmán a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjasa (1932–1934), a szegedi Ferenc József Tudományegyetem tanársegéde (1934–1935), a Magyar Országos Levéltár őre (1935–1936). Az *Erdély történeti földrajza* váratlan halála miatt kéziratban maradt. Rómába visszatérve Buday György megrendülten tudósította erről

Jancsót: „A nyáron úgy volt, hogy kimehetek Londonba, egy kongresszussal kapcsolatban. Már útban is voltam Pest felé, és Pesten ért a sürgöny, mely miatt vissza kellett térnem: *szegény apám nagyon súlyos műtétjének híre*. Pár nappal visszatérésem után halt meg szegény Kálmán váratlanul. Nem kell mondanom éppen Neked, hogy milyen csapás volt ez a családnak, hiszen Kálmán állott legközelebb a szüleim szívéhez. Szegény éppen pár héttel azelőtt, mikor egyszer Pesten felkerestem, említette, hogy most már elkészült az adatgyűjtéssel, és a bécsi titkos levéltár és egyéb új adatok felhasználásával most már megírja régóta tervezett nagyobb könyvét Erdély történetéről. Borzasztó volt látni nekem, a tárgyilagosságnak is, hogy egy élő emberi aggyal elmúlhatott esztendő az aszketikus munkájának egész termése és eredménye.”

4. Levelezésük tanúsága szerint Jancsó Béla mindvégig hazavárta erdélyi küzdőtársnak Buday Györgyöt. Ő azonban – növekvő nosztalgiaja ellenére – a műveit küldte maga helyett.¹⁰ Merthogy mindenekelőtt az otthoni visszhangra vágyott. Ezért aztán a Kóssal, a Jancsóval, a Debreczeni Lászlóval folytatott levélváltásokban – nemkülönben az *Erdélyi Fiatalok*, a *Pásztortűz*, az *Erdélyi Helikon* hasábjain megjelent írásaiban – fellelhető a Buday-művek egész sorának genezise. Kezdődik a sor a *Boldogasszony búcsújával*, folytatódik a Berczeli Anzelm-illusztrációkkal, Arany *Bor* vitézével, az *Új élet kapujában* című Karácsony Benő-regényhez készített fametszetekkel. Aztán olyan emlékezetes művekkel, mint a *Walpurgis éjszakája*, a *Vak vezet világtalant*, az *ember tragédiája*, a *Book of Ballads*, a *mi korunk Khimérái*, a *Nyíri és rétközi parasztnesék*, Mauriac: *Jézus élete*, a *Magyar parasztnesék*...

Debreczeni „a fehér-fekete virtuóza”-ként mutatja be, akinek „monumentalitása szinte rabul ejtő”. Nem véletlen, hogy a Magyar Bibliophil Társaság az 1931. év három legszebb magyar könyve közé sorolta a kiadványt. Művészi önbizalmának megerősödésével egyre nagyobb vállalkozásokba kezd. Az Arany-balladákhoz készített metszeteit eleve az *Erdélyi Fiataloknak* ajánlotta fel egy jubileumi kiadvány számára, csupán a dologi költségek megtérítését kérte. A lap akkor már súlyos anyagi gondokkal küszködött, Jancsó azonban eléri, hogy az *Arany János balladáit* Buday György *képeivel* mégiscsak napvilágot lásson. Buday még a kötetet sem látta, amikor már olvashatta barátja sorait: „Rezignációval kevert örömmel vesszük kezünkbe ezt a pompás könyvet. A rezignációra megvan az okunk: ezt a könyvet Buday György eredetileg a mi kiadásunkban óhajtotta megjelentetni, de mi erre sok futkosással sem tudtuk az anyagi lehetőséget megteremteni. De őszinte az örömünk, hogy az Erdélyi Szépművész Céh kiadásában mégis Erdélyben látott napvilágot ez a könyv, az erdélyi gyökerű művész hódolata Arany János szelleme előtt. [...] A grafika nagyon erdélyi műfaj és nagyon erdélyi kifejezési anyag a fa. S nagyon erdélyi műfaj a ballada: a tragédiának preformált őse. A balladateremtő Arany János ebben Erdély lélekrokona, ezt egy kongeniális fiatal erdélyi grafikus most 19 fametszeten át nagyon meg tudta velünk éreztetni.”¹¹ Amikor pedig ez a Buday-kötet is elnyeri a Magyar Bibliophil Társaság kitüntetését, az örömhírt Debreczeni László közli az erdélyi olvasókkal. A művész egyre nagyobb nyugati ismertségére és elismerésére utalva megjósolta: Buday „még sok-sok elismerést fog szerezni”. „Magának is, de nekünk is!”¹²

A készülő másik nagy vállalkozásról, a *Székely népballadáról* ugyancsak Jancsó Béla értesül elsőként. Az 1935. május 12-én kelt Buday-levéliben olvashatta: „A közeli jövőben jelenik meg jól összeszámítva csaknem egy esztendei munkámat jelentő székely népballadás könyvem, melyben 47 metszet lesz. Tulajdonképp 1933 karácsonyától 1934 karácsonyáig dolgoztam ezen a munkán, sokszor többnapos megszakítással, de lényegében állandóan. Csak ihletnélküli, vergődő időszakaimban állottam, egyébként igen rendszeresen és sokszor megfeszített erővel csináltam ezt a könyvet, mely mindenesetre döntő lesz, akár pozitív, akár negatív értelemben, egész életem művében. A balladák, mindazon kívül, mit éppen nekem, aki javíthatatlan nosztalgiaival igyekszem ébren tartani és megtarta-

ni magamban mindazt, ami születésem és fiatal éveim levegőjét jelenti, erős inspirálóm volt ebben a munkában egy nő, egy fiatal és rendkívülien tehetséges táncosnő, akivel a tavalyelőtti, általunk rendezett szabadtéri Ember Tragédiája során ösmerkedtem meg.” Bauer Lilla inspirációja valósággal dinamizálja fametszeteinek korábbi „dermedt és merev tragédiás formáit”, és „szilaj jókedvvel” gazdagítja előadásmódját.

A *Székely népballadák* darabjainak a kiválasztása tudományos igényű előmunkálatokra épült. Ami Ortutay Gyulának, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma tagjának az érdeme, aki a székely népballadák felfedezésének és felgyűjtésének történetét beágyazza az „elmúló magyar és európai hagyományok” értékrendszerébe. Akinek ez a felismerés vezeti a tollát: „A gyeptűvédő, határőrző székelység hagyományvilága is pusztulóban immár. Székely népballadáink megrendítő szépségének ez ad tragikus, szorongató hátteret. S torkunkon felbuggyan a Krizáék hangját, a Bartók és Kodály hangját elöntő fájdalom.”

Magam Debreczeni László tollából értesültem a „süllyedő népi élet utolsó üzenetéről”. Mégpedig a *Székely népballadák* második kiadása kapcsán, amelyik – a Londonban megjelent *Book of ballads* ötven fametszetét követően – már az 1937-es párizsi világkiállításra készült. „Ebben a művészi keretben: a sejtelmes illusztrációkkal, e sárgás papirosra, régies számokkal hatnak igazán a maguk döbbenetes erejével és valóságával ezek a balladák. Így [...] valóban úgy érezzük, mintha régi nótafák szájából hallanók, s érezzük azt az egész sajátos és titkos varázst, amely időtlenségük misztikumaihoz visz. Lelkünkben rezonálnak azok a titkos hangok, melyeknek nyitjához az utat idegen műveltség-kutatások és talmi értékek tömkelege rázta el. Vágyunk a feleszmélésre, a süvítő tiszta havasi légre, s a tiszta víz egészségét kívánjuk. Ha zord s olykor ijesztő is a havas... [...] Nagy nyereségünk ez a könyv így, ahogy van...”¹³

Amikor e sorokat írta, Debreczeni nem is sejtette, hogy a világkiállítás könyvművészeti nagydíja lesz a válasz a székely balladáskönyv üzenetére.

5. „Székely szívtől a világ szívéig; ez a mi utunk. Székely szívtől a világ szívéig hordjuk-visszük a székely örömet, munkát, hitet és tragédiát: az Egyetemes Élet székely szavát” – hirdette 1923-ban, nemzedékének fellépésekor Jancsó Béla. Kettejük közül csak Budaynak sikerült eljutnia „a világ szívéig”. Jóllehet pályájuk a harmincas évek derekáig még párhuzamosan alakult. Aztán – fametszői hivatásának felfedezése után – Buday egyre átfogóbb művészeti magaslatozatok hódított meg, Jancsó pedig visszaszorult az erdélyi életstratégiák – önfeláldozó mindennapi aprómunkával járó – belső köreire.

Cseke Péter

■ JEGYZETEK

1. Vö: Lengyel András: *Buday György halálára*. Forrás 1990. 12; Ferenczi Attila: *A fametsző ifjúsága*. Magyar Napló 1993. szeptember 3.
2. Buday György: *Életemről, művészetemről*. In: *Buday György fametszetei*. Magyar Helikon, Bp., 1970. 15–28.
3. Vásárhelyi Z. Emil: *Buday György*. Pásztortűz 1936. 17. 343–345.
4. Az idézetek lefőhelye: Cseke Péter (szerk.): *Jancsó Béla levelezése I. (1914–1930)*. Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2015. 31–34.
5. Lengyel András: i. m., i. h.
6. Az volt a legtragikusabb számára, hogy Kolozsváron megalapozott limeskutatásait kiutasítása után nem folytathatta.
7. Dr. J. B.: *Buday Árpád*. Erdélyi Fiatalok 1937. I. 16.
8. Lásd: Buday: i. m.
9. Buday Kálmán: *Báthory István erdélyi fejedelemsége. 1571–1576*. Kolozsvári-szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből. Szeged, 1932.
10. 1937 tavaszán arról értesítette Jancsó Bélát, hogy útlevelet kért, és Kolozsváron elsőként őt fogja felkeresni. Nem maradt nyoma annak, hogy ez a próbálkozás miért nem járt sikerrel.
11. Erdélyi Fiatalok 1933. II. 59.
12. *Buday György kitüntetése*. Erdélyi Fiatalok 1933. IV. 105.
13. Debreczeni László: *Székely népballadák*. Erdélyi Fiatalok 1937. II. 26.